

Skibiński, Paweł

„Unión Soviética, comunismo y revolución en España (1931–1939)”,
Stanley G. Payne, Barcelona 2003 :
[recenzja]

Przegląd Historyczny 95/2, 288-289

2004

Artykuł umieszczony jest w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych, tworzonej przez Muzeum Historii Polski w Warszawie w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego.

Artykuł został opracowany do udostępnienia w Internecie dzięki wsparciu Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego w ramach dofinansowania działalności upowszechniającej naukę.

Alfonso Bullón de Mendoza, *José Calvo Sotelo*, Editorial Ariel, Barcelona 2004, s. 721.

Alfonso Bullón de Mendoza jest prawdopodobnie jednym z najbardziej interesujących historyków młodego pokolenia w Hiszpanii. Do tej pory znany był przede wszystkim z badań nad historią karlizmu oraz nad hiszpańską wojną domową. Tym razem spod jego pióra wyszła pierwsza (!) naukowa biografia jednego z najważniejszych polityków hiszpańskich pierwszej połowy XX stulecia.

José Calvo Sotelo (1893–1936) znany jest w Polsce przede wszystkim z powodu okoliczności swej śmierci. Jako przywódca opozycji monarchistycznej w Kortezach, z powodu swojej krytyki republikańskiego rządu powołanego przez Front Ludowy, 13 lipca 1936 został uprowadzony i zgładzony przez policjantów. Morderstwo to stało się ostatecznym katalizatorem buntu wojskowych, który dał początek wojnie domowej. Jest pewne, że wiele osób niezdecydowanych, czy przystąpić do spisku opowiedziało się po stronie powstańców właśnie pod wpływem śmierci tego wybitnego polityka.

W pracy Bullóna de Mendozy znajdziemy szczegółowe informacje na temat tego wydarzenia, jednak może jeszcze bardziej interesujący wydaje się opis wcześniejszej działalności Calvo Sotelo. Wiele materiałów dla siebie znajdują tutaj nie tylko historycy polityczni, ale także historycy gospodarczy czy historycy prawa. Calvo Sotelo zaczął przecież swoją karierę polityczną jeszcze u boku Antonia Maury. Odziedziczył po nim program „odgórną” modernizacji kraju. Był najmłodszym ministrem (objął tekę finansów w wieku 32 lat) w okresie dyktatury gen. Primo de Riverę. Wiele jego decyzji politycznych z tego okresu nadało trwałe kształt hiszpańskiej rzeczywistości na długie dziesięciolecia. Między innymi opracował on ustrój hiszpańskiego samorządu na poziomie gmin i prowincji, w którym wprowadził po raz pierwszy czynne prawo wyborcze dla kobiet. Młody minister odpowiadał też m.in. za reformę systemu bankowości publicznej (utworzenie wyspecjalizowanych banków publicznych) oraz organizację monopoli państwowych (m.in. monopolu naftowego). Po upadku monarchii i powstaniu II Republiki znalazł się na emigracji. We Francji pod wpływem *Action Française* nawrócił się na radykalną wersję tradycjonalizmu. Po powrocie do kraju, na mocy amnestii z 1934 r., stworzył własną formację polityczną — Blok Narodowy. Był on pomysły, jako platforma dla wszystkich kierunków monarchistycznej, tradycjonalistycznej prawicy, podzielonej wciąż na skutek sporów jeszcze z XIX w. W wyniku radykalizacji postaw społeczeństwa hiszpańskiego w 1936 r., mimo że nie przewodził najliczniejszej frakcji opozycyjnej, stał się trybunem opozycji przeciwko rządowi Frontu Ludowego i zginął jako ofiara terroru politycznego.

Ta wyczerpująca biografia napisana została w sposób interesujący. Autor oparł się na szerokiej kwerendzie archiwalnej (nie tylko archiwa publiczne, ale także archiwum rodziny Calvo Sotelo). Swoją pracę opatrzył też obszerną bibliografią.

P. S.

Stanley G. Payne, *Unión Soviética, comunismo y revolución en España (1931–1939)*, tłum. z oryginału ang. F. J. Ramos, Plaza & Janés, Barcelona 2003, s. 478.

Stanley G. Payne, profesor University of Wisconsin, autor m.in. „Fascism: comparison and definition” (1980), „The Franco Regime” (1987), „Spain’s First Democracy: The Second Republic, 1931–1936” (1993), jest bodaj najbardziej uznanym badaczem hiszpańskiego autorytaryzmu oraz faszyzmu. Tym razem zajął się proble-

mem udziału Związku Sowieckiego w hiszpańskiej wojnie domowej oraz opisem linii politycznej Komunistycznej Partii Hiszpanii w latach trzydziestych. Jest to jedno z najbardziej zmistyfikowanych zagadnień związanych z hiszpańską wojną domową, gdyż sprawa hiszpańska stała się stałym elementem późniejszej sowieckiej propagandy politycznej.

Praca Payne'a nie opiera się na analizie nieznanymi zespołów źródłowych. Niemal w całości jej podstawą są źródła drukowane. Jednak mimo wszystko imponuje jego szeroka znajomość publikacji komunistycznych oraz — jak zwykle u tego badacza — znakomita systematyzacja materiału i precyzja rozumowania.

Znajdziemy tutaj informacje na temat instytucjonalnego i ideowego rozwoju samej Komunistycznej Partii Hiszpanii, jak i innych organizacji komunistycznych (w tym antystalinowskiej POUM), reakcji Kominternu i oficjalnej polityki sowieckiej na sytuację hiszpańską, a także kwestii bezpośredniej interwencji sowieckiej w Hiszpanii (choćby rozbudowę aparatu NKWD). Payne opisał też skutki polityki komunistycznej dla sytuacji wewnętrznej strony republikańskiej (tj. likwidację POUM, represje przeciwko anarchistom, podział wśród socjalistów oraz uzależnienie od komunistów znacznej części polityków reformistycznych z Azañą na czele). Payne podtrzymuje w tym kontekście tezę o wewnętrznej przemianie republiki, która w wyniku załamania się dotychczasowych instytucji państwowych oraz trwającej po stronie republikańskiej rewolucji socjalnej stała się w trakcie wojny domowej nowym bytem — III Republika.

Payne bardzo przekonująco tłumaczy karierę hiszpańskiej partii komunistycznej, która z organizacji o niewielkim znaczeniu jeszcze w początkach wojny domowej, już w latach 1937–1939 stała się główną republikańską siłą polityczną. Analizuje kolejne zmiany jej stosunku do partii reformistycznych i demokracji parlamentarnej. Zmiany te kwalifikuje jako czysto taktyczne.

Payne potwierdza bowiem w swych badaniach, że strategicznym celem partii komunistycznej było zaprowadzenie w Hiszpanii systemu sowieckiego, porównywalnego z systemem powstałym w satelickich krajach bloku sowieckiego po II wojnie światowej. Na potrzeby propagandy mówiono o „republice demokratycznej nowego typu”. Z tego też względu, jak podkreśla amerykański badacz, nie można mówić, że w Hiszpanii komuniści bronili demokracji, gdyż po pierwsze — ich właściwym celem było stworzenie totalitarnego państwa komunistycznego, a po drugie — doraźny system, który w znacznej mierze sami współtworzyli po stronie republikańskiej, nie miał wiele wspólnego z demokracją parlamentarną, nawet tak ułomną jak II Republika.

P. S.

Stefan W o l l e, *Wspaniały świat dyktatury. Codziennosc i wladza w NRD 1971–1989*, przekł. Elżbieta K a z i m i e r c z a k, Witold L e d e r, Wiedza Powszechna, Warszawa 2003, s. 558.

Kilkakrotnie już wznawiana w Niemczech, głośna książka Stefana W o l l e o ernerdowskiej codzienności, uosabianej przez Ericha Honeckera, trabanta, mur berliński i Stasi, doczekała się błyskotliwego przekładu w Polsce. Wydanie „Wspaniałego świata dyktatury” zbiegło się z dystrybucją filmu „Goodbye, Lenin”. Obydwa dzieła dobrze się uzupełniają, choć należy pamiętać, że już wcześniej czyniono w Polsce udane próby popularyzacji tematu NRD. Mam tu na myśli listopadowy numer „Więzi” z 2000 r., poświęcony Niemcom Wschodnim, eseje Joachima T r e n k n e r a i Thomasa B r u s s i g a z książki „Nostalgia. Eseje o tęsknocie za komunizmem”, czy twórczość Timothy Garton A s h a.

Stefan Wolle, jeden z pierwszych historyków, który po upadku muru berlińskiego opublikował materiały tajnych służb NRD, podjął rozrachunek z przeszłością bez patosu, natomiast z dużym poczuciem humoru. Już sam tytuł książki — nawiązując do „Nowego, wspaniałego świata” Aldousa Huxleya — zwiastuje ironiczny dystans, który służy autorowi do „odczarowania” swojskiej atmosfery lat siedemdziesiątych i osiemdziesiątych. Wolle jest tu świadkiem historii, bywalcem barów i badaczem, śledzącym *post factum* doniesienia o rozmowach tam podsłuchanych. Własne wspomnienia młodego intelektualisty żyjącego w Berlinie Wschodnim, niesforną pa-